

İBN EBÜ DİNÂR

(ابن أبي دينار)

Ebü Abdillâh Muhammed
b. Ebi'l-Kâsım er-Ruaynî
el-Kayrevânî
(ö. 1110/1698'den sonra)

Tunuslu tarihçi.

Kayrevan'da doğdu. İlk öğrenimini fakih olan babasından gördükten sonra Tunus'a giderek tahsilini Zeytûne Camii'nde ve diğer medreselerde tamamladı. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Futâte başta olmak üzere dönemin ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Kādî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserini okuttu. Babasının Kayrevan'daki *Şahîh-i Buḥârî* hatim merasimleriyle ilgili bir risâle yazdığı kaydedilir. İbn Ebü Dînâr önce Sûse'de, ardından Murad Bâ y b. Emir Hammûde Paşa (ö. 1086/1675) zamanında Kayrevan'da kadılık yaptı. Arapçası zayıf olmakla birlikte bazı nesir ve şiir örnekleri bıraktı.

Eserleri. İbn Ebü Dînâr'ın en meşhur eseri *el-Mü'nîs fî aḥbâri İfrîkîyye ve Tûnis*'tir. 1092 (1681) veya 1110'da (1698) telif edilen eser, Hafsîler'in son dönemiy-le Tunus'taki dayıların ve bilhassa müellifin yaşadığı dönemin Tunus tarihi hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Müellif bu eserini, İbnü's-Şemmâ' el-Hintâtî'nin *el-Edilletü'l-beyyinetü'n-nûrâniyye fî mefâhîri'd-devleti'l-Hafsiyye* adlı eserine zeyil olarak yazmıştır. Eserini kaleme alırken diğer bazı eserlerden ve şifahî bilgilerden de faydalanmıştır (faydalandığı kaynaklar için bk. Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'errihûne't-Tûnisîyyûn*, s. 161 vd.). *el-Mü'nîs* mukaddimeden sonra yedi bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Kuzey Afrika ve Tunus'un coğrafya ve topografyası ile müslümanlar tarafından fethi, Fâtımîler, Zîrîler, Hafsîler ve Osmanlılar'ın Tunus'taki hâkimiyeti kitabın temel konularını oluşturur. Hâtimede Tunus'taki bazı örf ve âdetlere yer verilmektedir. *el-Mü'nîs*'in birçok baskısı yapılmıştır (Tunus 1286/1869, 1350/1931; nşr. Muhammed Şemmâm, Tunus 1967; Kahire 1972; Beyrut-Tunus 1993). Eser, Péli-sier ve Rémusat tarafından *Histoire de l'Afrique et de Tunis* adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiştir (Paris 1845).

İbn Ebü Dînâr'ın diğer bir eseri *Hidâ-yetü'l-müte'allim fî âdâbi't-te'allüm*-dür. Çocuk eğitimiyle ilgili bu risâlenin sonunda müellifin bazı şiirleri de bulunmak-

tadır. Eserin bir nüshası Zeytûne Camii el-Mektebetü'l-Ahmediyye'de kayıtlıdır (nr. 14700). İbn Ebü Dînâr'ın *Menâkıbü'l-e'immeti'l-erba'a* adlı eseri Tunus'ta basılmıştır (1285/1868). Müellife, *Teḥallüsu zevi'l-mevedde ve's-şafâ' li-ḥatmi evâ-ḥîri's-Şifâ'* ve *Ruḍâbü'l-'akîk fi'r-rav-zi'l-enîk fî mücârâti'l-iḥvân ve aḥvâ-li's-şâḥîb ve's-şiddîk* adlı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü Dînâr, *el-Mü'nîs fî aḥbâri İfrîkîyye ve Tûnis*, Beyrut 1993; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 307; Brockelmann, *GAL*, II, 607; *Suppl.*, II, 682; *İzâhu'l-meknûn*, II, 607; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 229; I. Krachkovsky, *Târîḥu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1965, II, 734-735; Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'errihûne't-Tûnisîyyûn* (trc. Ahmed Abdüsselâm - Abdürrezzâk el-Hulevî), Tunus 1993, s. 157-174; a.m.f., "İbn Ebü Dînâr", *Mevsû'atü'l-ḥadârati'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 113-114; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 315-320; J. G. Magnin, "İbn Abî Dinar: Description de Tunis", *IBLA*, XIV (1951), s. 150-182; a.m.f., "Coutumes des fêtes à Tunis au XI-XVIIe siècle d'après Ibn Abî Dinar", a.e., XV (1952), s. 387-421; René Basset, "İbn Ebü Dînâr", *IA*, V/2, s. 724-725; H. R. Idris, "İbn Abî Dînâr", *EP* (İng.), III, 683-684; Sâdik Seccâdi, "İbn Ebü Dînâr", *DMBİ*, II, 451.

SABRİ HİZMETLİ

İBN EBÜ DUÂD

(ابن أبي دؤاد)

Ebü Abdillâh Ahmed b. Ebi Duâd Ferec b. Cerîr b. Mâlik el-İyâdî
(ö. 240/854)

Abbâsî Devleti'nde başkadılık yapan
ve mihne olayında etkili olan
Mu'tezilî âlim.

160 (776-77) yılında Basra'da veya Halep civarındaki Kinnesrîn'de doğdu. Arap asıllı olup İyâd'a nisbet edilir. Asıl adı Ferec olan ve Ebü Duâd (Ebü Duvâd, Ebü Dâvûd) diye tanınan babası gemilere zift sürme işiyle uğraştığından İbn Kayyâr diye de anılmıştır. İbn Ebü Duâd, küçük yaşta babasıyla birlikte Dimaşk'a giderek ilim tahsiline başladı. Özellikle kelâm ve fıkıh ilimlerine ilgi duydu. Basra'ya gidip orada Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'ın öğrencisi oldu. Vâsıl b. Atâ'nın talebelerinden Heyyâc b. Alâ es-Sülemî ve Bişr b. Mu'temir ile kelâmî konularda müzakerelerde bulundu ve itizâlî fikirleri öğrenirken onlardan da faydalandı. Fikhî konularda Ebü Hanîfe'nin görüşlerine tâbi oldu. Halife Me'mûn döneminde genç yaşta Basra'ya kadı olarak tayin edilen Yahyâ b. Eksem'

le tanıştı. Halife Me'mûn'un, huzurunda düzenlenecek ilim meclislerine katılmaları için Basra'da bulunan âlimler arasından beş kişiyi seçip göndermesi yolunda Yahyâ b. Eksem'e emir-nâme yazması üzerine İbn Ebü Duâd da Bağdat'a gidecek heyete dahil edildi. 204 (819) yılında Yahyâ b. Eksem'le birlikte Bağdat'a giden ve Me'mûn'un huzuruna çıkarılan İbn Ebü Duâd güzel konuşması, derin bilgisi ve üstün zekâsıyla halifenin dikkatini çekti. Me'mûn bundan sonra toplanacak meclislere katılmasını istedi ve böylece halifenin en yakın adamları arasına girdi. Halku'l-Kur'ân meselesindeki görüşünü Me'mûn'a kabul ettirdi ve buna muhalif fikir ileri sürenlerin sorguya çekilmesini sağladı. Me'mûn'un, kendisinden sonra halife olan Mu'tasım-Billâh'a yaptığı tavsiye üzerine İbn Ebü Duâd her konuda görüşüne başvurulan önemli bir şahsiyet haline geldi ve Yahyâ b. Eksem azledilerek onun yerine başkadılığa tayin edildi. Haksız kazanç sağlamakta itham edilen Hâlid b. Yezîd gibi bazı devlet adamlarını hemen cezalandırmak isteyen Halife Mu'tasım-Billâh'ın isabetsiz kararlar vermesini engellemeye çalıştı ve bu konuda oldukça başarı gösterdi. Yöneticilere halka şefkatle muamele etmelerini, tabii âfetlerde zarara uğrayanlara ve fakirlere devletin yardım elini uzatmasını sağlamak için büyük gayret sarfetti.

İbn Ebü Duâd, halku'l-Kur'ân meselesinde Mu'tezile'ye muhalefet eden muhafazakâr âlimlere baskı yapması için Halife Mu'tasım-Billâh'ı teşvik etti ve bu arada Ahmed b. Hanbel'in hapse atılıp işkençeye tâbi tutulmasına sebep oldu. 220 Ramazanında (Eylül 835) hapisten çıkartıp halifenin huzuruna getirttiği Ahmed b. Hanbel ile halku'l-Kur'ân meselesini tartışıp görüşünü kabul ettirmeye çalıştıysa da bunu başaramadı. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel'i tekrar hapse attırdı. Mu'tasım-Billâh'ın vefatından sonra Vâsiḳ-Billâh döneminde de nüfuzunu korudu ve halifenin kendisine danıştığı en yakın adamı oldu. Vezir İbnü'z-Zeyyât Muhammed b. Abdülmelik ile aralarında görüş ayrılıkları doğdu ve her zaman ona muhalefet etti. Zaman zaman Vâsiḳ-Billâh'la üst düzey yöneticileri arasında meydana gelen ihtilâfları çözdü. Vâsiḳ ölünce Mütevekkil-Alellâh'a biat edilmesi için büyük gayret sarfetti ve bunu başardı. İbn Duâd Cemâziyelâhîr 233'te (Ocak 848) felç oldu ve yerine oğlu Ebü'l-